

Vladimir Marković

Akademik, Redovni profesor u mirovini

Izvorni znanstveni rad / *Original scientific paper*

24. 9. 2007.

Dioklecijanov mauzolej od biskupskih namjera do poljičkih sela

Ključne riječi: splitska katedrala, crkve u Poljicama, predlošci u arhitekturi

Key words: Split Cathedral, Poljica churches, architectural models

Već višekratno uočeni utjecaj Dioklecijanovog mauzoleja (splitske katedrale) na izgradnju župnih crkava u Poljicama, autor razmatra s obzirom na neka nova otkrića. Također predlaže drugačiji vremenski slijed izgradnje poljičkih crkava.

U Poljicama pokraj Splita, u selima Sitnu Gornjem i Dubravi, podignute su crkve s namjerom da ponove splitsku katedralu, dakle centralni, osmerokutni, slijepom kupolom zaključeni prostor Dioklecijanovog mauzoleja.¹ Složena arhitektonska struktura mauzoleja s redovima stupova i nišama u unutrašnjosti i trijemom sa stupovima oko tijela zgrade u »redakciji« poljičkih graditelja dobila je mnogo jednostavniji oblik, sveden samo na centralnu, slijepom kupolom nadstvođenu dvoranu s otvorima jednostavnih okvira. Međutim, sve tri crkve – i sv. Kliment i sv. Luka u Sitnom Gornjem i sv. Luka u Dubravi – u kojima se ponavlja centralni oblik katedrale (mauzoleja) imaju i longitudinalni bačvasto nadstvođeni brod, znatno uži i niži od centralnoga, po splitskom predlošku građenog svetišta. U pogledu određenja vremena izgradnje pa i opsega i naravi građevinskih promjena koje su kasnije uslijedile, crkva sv. Luke u Sitnu Gornjem otvara najmanje pitanja. Svetište i brod građeni su istodobno, a što se raspoznaje po tome da je stranica osmerokutnog svetišta na koju se nastavlja brod znatno šira od ostalih. Prema mišljenju prethodnih istraživača, brod je naknadno produžen,² jer je na bočnom pročelju okomita fuga u građi nejednakih i krivudavih re-

dova klesanaca. Taj naknadno prigrađeni, znatno duži dio broda imao je na istom pročelju prozor, ali je ostala sačuvana samo ravna profilirana nadstrešnica postavljena visoko pod samu strehu. Zazidan je u 19. stoljeću, istodobno kada su probijena dva veća, niže postavljena i polukružno završena prozorska otvora.

Podatak da je brod produžen čini se da treba protumačiti kao prekid u njegovoj izgradnji, a ne kao kasniju nadogradnju prethodno dovršene graditeljske namjere. Jer brod je prije dogradnje bio izrazito kratak, tlocrt mu je kvadratnog oblika pa je osmerokutno svetište dvostruko prostranije. Ono nije moglo biti namijenjeno okupljanju vjernika, jer je povišeno za tri stube. A pretpostavku za tako luksuzni nesrazmjer između osmerokutnog, oltaru i svećeniku namijenjenog prostora te znatno manjeg pravokutnog, vjernicima namijenjenog dijela ne dopuštaju ni župna namjena crkve ni skromni seoski ambijent u kojemu se ona nalazi.

Sudeći prema arhitektonskoj plastici, osmerokutno svetište s kupolom građeno je u 18. stoljeću. Jer pojasnice prekrivaju i lome se po bridovima osmerostrane kupole te sužavaju prema njezinu vrhu, a obje konzole na koje se

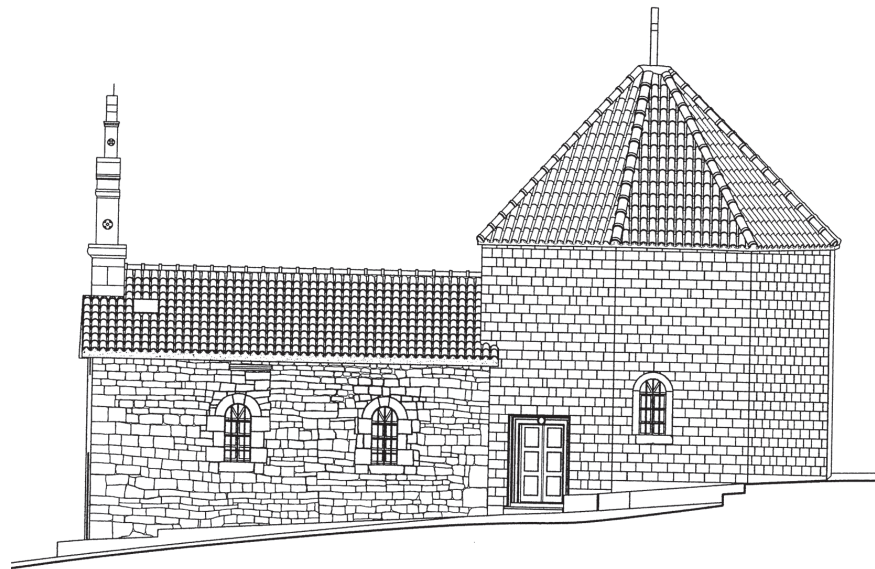

1. Split, Katedrala (izvor: K. Prijatelj, N. Gattin, Splitska katedrala, Zagreb-Split, 1991, foto: N. Gattin) / Split, Cathedral (source: K. Prijatelj, N. Gattin, Splitska katedrala, Zagreb-Split, 1991, photo: N. Gattin)

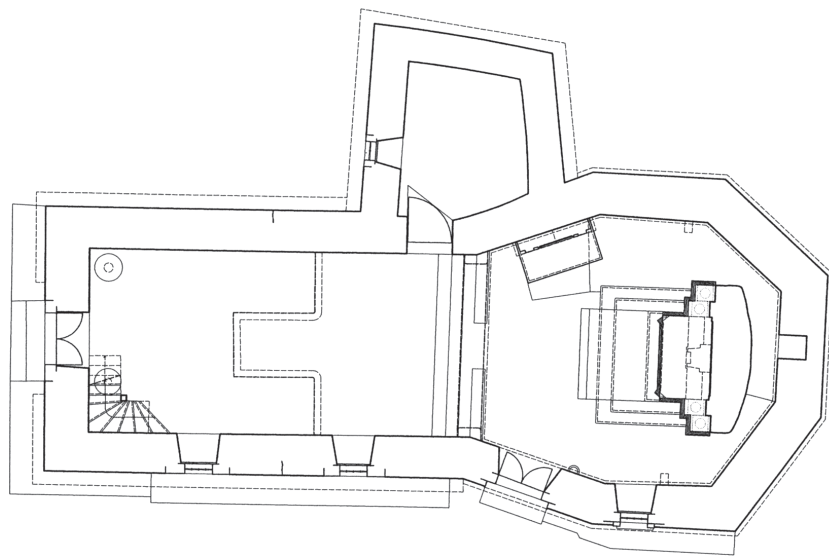
oslanja nadvoj trijumfalnog luka krupne su i mnogostruko profilirane: ispod široke trake uski je torus pa masivni trohilus te još jedna uska traka, a s donje strane peta je konzole elastično izvijenog obrisa u dnu sa istaknutim malim kružnim oblikom, kakav znade biti i ovješeno ispod nje. Upravo taj »meki«, barokni obris kao i mnogostruke profilacije upućuju na 18. stoljeće. Prozor osmerokutnog svetišta također je, kao i na brodu crkve, iz 19. stoljeća. Budući da je nedavno (2002. godine) vanjsko lice zidova obloženo kamenim pločama, pokriveni su eventualni tragovi ranijih otvora. Točniju dataciju ne omogućuju ni bočna vrata kojima se pristupa u svetište, premda je u nadvratnik uklesana 1713. godina. Jer njezin okvir renesansno je profiliran plitkim i

uskim, prema vanjskim bridovima istaknutim trakama. U sredini nadvratnika medaljon je s rimskom kapitalom uklesanim Kristovim monogramom, a navedena godina u istom medaljonu nevjesto je kasnije urezana bosančicom pa su jednako vjerojatna različita mišljenja o prethodnom mjestu tih vrata i značenju datuma na njezinom nadvratniku.³ U nizu otvorenih pitanja treba spomenuti još jedno na koje upućuju razlike između vješto konstruirane kupole svetišta i nepravilno oblikovanog šiljatog bačvastog svoda u brodu crkve. Teško je vjerovati da su oba gradili isti majstori. Štoviše, treba pretpostaviti da je brod isprva bio nenadsvoden. Jer već smo prethodno spomenuli da je na njegovu bočnom pročelju sačuvan trag zazidanog prozorskog

2. Sitno Gornje, crkva sv. Luke, desno bočno pročelje (izvor: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; snimili: N. Jakšić, V. Duplančić, H. Karara,; crtala: N. Jakšić) / Sitno Gornje, church of St. Luke, facade, right hand side (source: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; measured drawing by: N. Jakšić, V. Duplančić, H. Karara,; drawn by: N. Jakšić)

3. Sitno Gornje, crkva sv. Luke, tlocrt (izvor: N. Jakšić, crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; snimili: N. Jakšić, V. Duplančić, H. Karara; crtala: N. Jakšić) / Sitno Gornje, church of St. Luke, ground plan (source: N. Jakšić, crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; measured drawings by: N. Jakšić, V. Duplančić, H. Karara; drawn by: N. Jakšić)

4. Sitno Gornje, crkva sv. Luke, uzdužni presjek (izvor: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; snimili: N. Jakšić, V. Duplančić, H. Karara; crtala: N. Jakšić) / Sitno Gornje, church of St. Luke, longitudinal section (source: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; measured drawings by: N. Jakšić, V. Duplančić, K. Karara; drawn by: N. Jakšić)

5. Sitno Gornje, crkva sv. Klementa / Sitno Gornje, church of St. Klement

Desno / Right:

6. Sitno Gornje, crkva sv. Klementa, tlocrt (izvor: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; snimili: M. Sumić, N. Ivanišević; crtao: N. Ivanišević) / Sitno Gornje, church of St. Klement, ground plan (source: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; measured drawings by: M. Sumić, N. Ivanišević; drawn by: N. Ivanišević)

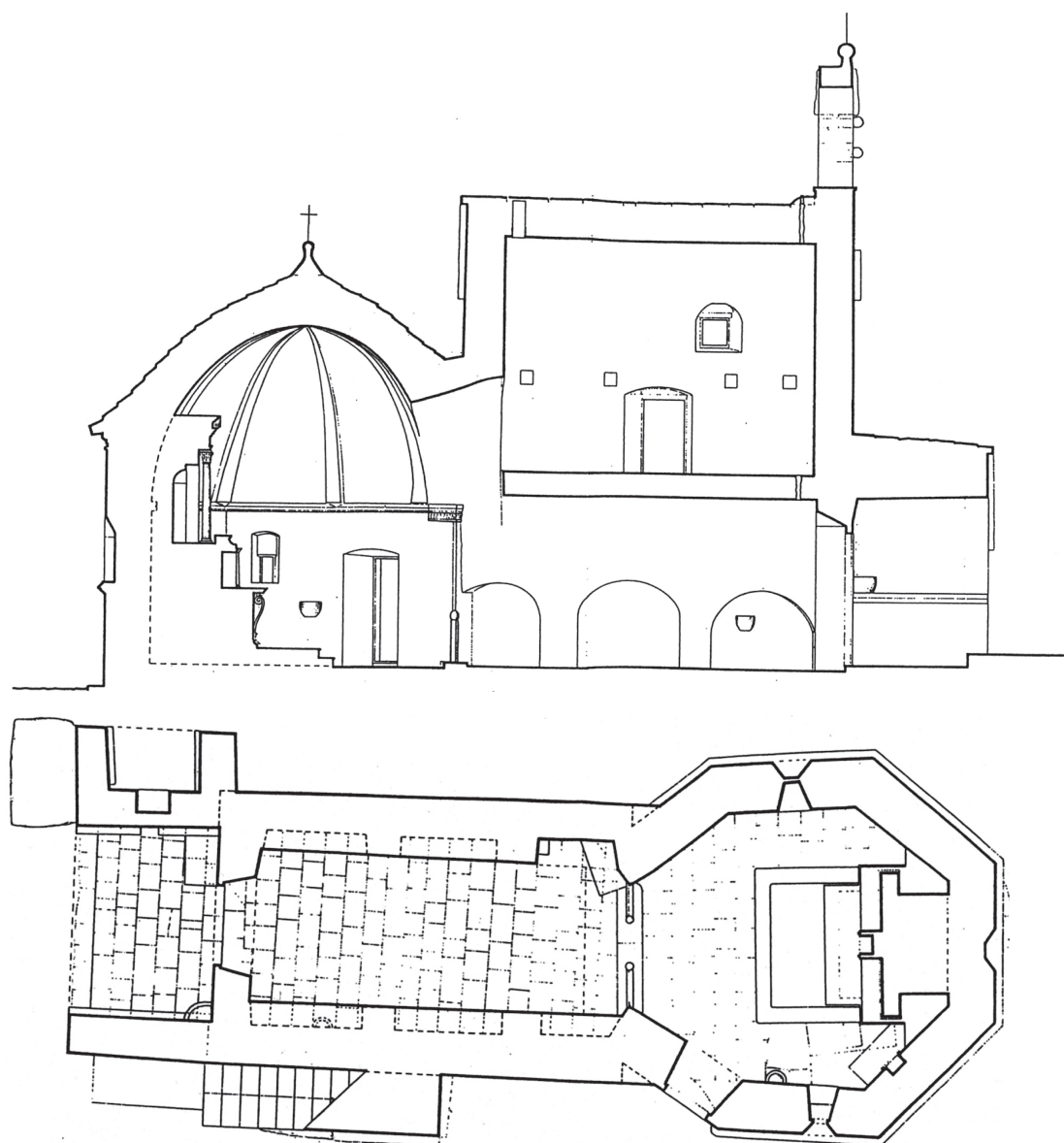
7. Sitno Gornje, crkva sv. Klementa, uzdužni presjek (izvor: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; snimili: M. Sumić, N. Ivanišević; crtao: N. Ivanišević) / Sitno Gornje, church of St. Klement, transverse section (source: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; measured drawings by: M. Sumić, N. Ivanišević; drawn by: N. Ivanišević)

otvora s vodoravnim zaključnim vijencem. Dakle, prozor je bio pravokutnog oblika. Visoko je postavljen, neposredno ispod strehe, pa bi njegov otvor morao biti prosječen kroz građu svoda, a što je neprikladno rješenje s obzirom na njegov pravokutni oblik.

Druga crkva u Sitnu Gornjem posvećena je sv. Klementu i starijeg je datuma. Njezin brod je romanički, po mišljenju prethodnih istraživača iz 12. je stoljeća.⁴ Nizak je, zidovi su mu produbljeni s tri para niša i bačvasto je nadsvodeno. Brodu je prigrađeno osmerokutno svetište, smatra se u 15.

stoljeću.⁵ Dva uska i šiljato završena prozorska otvora postavljena na snažno istaknuti višestruko profilirani vijenac koji opasuje osmerokutno tijelo svetišta oslonac je takovu vremenskom određenju izgradnje, ali isti nas oblici ne bi iznenadili ni na građevini izgrađenoj dva stoljeća kasnije. Jednako je i s prutastom profilacijom koja obrubljuje otvor vrata kojima se pristupa u svetište a jednako tako i pilastrima trijumfalnog luka.

Za tako ranu dataciju u 15. stoljeće nije pouzdano uporište ni gotičko svetohranište uzidano kraj oltara jer

je moglo pripadati prethodnoj apsidi crkve, prije njezina rušenja i izgradnje sadašnjeg, kupolom zaključenog osmerokuta. Ipak, nije namjera poreći ranije predloženi datum izgradnje osmerokutnog svetišta crkve, nego samo otvoriti mogućnost razgovora i o drukčijem njegovu vremenskom određenju. Ali pouzdan je vremenski redoslijed izgradnje pojedinih dijelova crkve. Na kriškastoj kupoli svetišta ponovljene su pojasnice iz nedaleke crkve sv. Luke. Tako se u Sitnu Gornjem na izgradnji dvije crkve razmijenjuju i ponavljaju isti oblici. Sveti Luka se u 18. stoljeću gradi s oktogonalm svetištem, sigurno potaknut rješenjem Sv. Klementa, da bi potom u kupoli Sv. Klementa oblikovali temu preuzetu s njegove »replike«.

U Sv. Klementu je iznad romaničkog broda prostori-

ja povezana sa osmerokutnim svetištem, lučnim otvorom probijenim kroz građu njegove kupole. Crkva je stoljećima bila mjesto gdje se potvrđivao i obnavljao statut Poljičke kneževine, pa je prostorija iznad broda, otvorom povezana sa svetištem i glavnim oltarom, i time autoritetom crkve, mogla služiti upravo toj namjeni.⁶ Prostorija iznad broda i osmerokutno svetište izgrađeni su istodobno. To pokazuju pilastri trijumfalnog luka. Zaključna profilacija njihovih kapitela (jednaki profilirani klesanac) nastavlja se u osmerokutno svetište gdje ima funkciju vijenca koji odjeljuje zidove od kupole. Dakle, svetište i pilastri trijumfalnog luka su istodobni. Isto pokazuju i pilastri, previsoki za bačvasti svod romaničkog broda. Njihova je visina odmjerena tako da nose svodni isječak koji zaključuje otvor prema sveti-

štu, prostorije koja se nalazi iznad romaničkog broda. Tako je ostvareno neobično, zapravo nespretno rješenje da trijumfalni luk visoko zasijeca u svod kupole, umjesto da seže samo do njezine baze.

Treća građevina u poljičkom kraju koja se povezuje s mauzolejem cara Dioklecijana župna je crkva sv. Luke u Dubravi. Ona se na prvi pogled znatno razlikuje od Sv. Klementa i Sv. Luke iz Sitna Gornjeg. Njezina tlocrtna osnova, naime, latinski je križ, ali takav je oblik posljedica kasnijih dogradnji. Najstariji njezin je prostorni dio brod. Kao i u Sv. Klementu iz razdoblja je romanike, također ima niše u bočnim zidovima, ali bačvasti je svod pojačan i pojasnicama.⁷ Brodu je potom pridruženo centralno svetište, tako da je crkva dobila isti oblik kao i prethodno spomenute iz Sitna Gornjeg međutim, svetište nije poligonalnog, nego kružnog oblika. Produbljeno je čini se odmah, posve plitkom apsidom, toliko dubokom da se u nju mogao smjestiti samo retabl oltara, a oltarna menza bila je u prostoru rotunde. Izostavljen je i vijenac koji odjeljuje zidove od svoda kupole. To odstupanje od obiju prethodno razmatranih crkava iz Sitna Gornjeg, i od osmerokutnog oblika Dioklecijanova mauzoleja, ne isključuje njihovu vezu, jer je tijelo rotunde također znatno šire od broda i prostor mu je nadsvođen slijepom kupolom.

O vremenu izgradnje kružnog svetišta iznesena su različita mišljenja, od pretpostavki da je podignuto već u 13. ili 14. stoljeću do tvrdnje da je svakako moralo biti izgrađeno prije nego što je u tom prostoru postavljena nadgrobna ploča smederevskog biskupa Nikole Ugrinovića (1525–1604.) s upisanom 1577. godinom i njegovim imenom. Biskupovo ime ponovljeno je bosančicom na oltarnoj pregradi uz godinu 1585.⁸ Odluka biskupa Ugrinovića da mu posljednje počivalište bude u župnoj crkvi njegova rodnog sela najvjerojatnije uključuje izgradnju novog svetišta poput mauzoleja kružne osnove nadsvođenog kupolom, u kojem je dao postaviti nadgrobnu ploču.⁹ Potom je prigradena desna kapela s jednako profiliranim kamenim vijencem kao i u plitkoj apsidi. I apsida je znatno produžena, pa vijenac drukčijeg profila u dograđenom dijelu odjeljuje zidove od svoda. Znatno kasnije, vjerojatno tek u 19. stoljeću, prigradena je i lijeva kapela, zidana pravilnim klesancima, ali nema kamenom građeni nadvoj luka prema rotondi ni vijenca između zidova i svoda – kako je to kod apside i desne kapele.¹⁰ Crkva je tako dobila sadašnji oblik latinskog križa s bačvasto nadsvođenim krakovima. Navedeni slijed izgradnje ipak nije posve pouzdan. Pri tome nije od pomoći ni arhitektonska plastika, jer su okviri vrata posve jednostavni, a prozori su crkve iz 19. stoljeća: srazmjerno veliki, polukružno završeni, jednostavnih, ali dobro klesanih okvira. A nadgrobna

ploča biskupa Ugrinovića na vrlo je neprikladnome mjestu, neposredno uz prag pristupa u desnu kapelu, ispred bočnih vrata kojima se ulazi u svetište, pa se na ploču zakoračuje prilikom ulaska u crkvu. Izvjesno je ranije ploča bila postavljena ispred oltara, a takav degradirani položaj morala je dobiti kasnije, prilikom izmjene podnog popločenja. Već prigradnjom desne, starije kapele promijenjena je ikonografija prostora, jer je svetište s biskupovim grobom, barem povremeno za vrijeme bogoslužja u prigradenoj kapeli, bilo namijenjeno boravku vjernika.

Za sve tri crkve – i sv. Luke i sv. Klementa u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi – karakteristično je da im nadogradnja nije uvjetovana potrebom većeg prostora za vjernike nego željom da se poveća i »raskošnije« oblikuje svetište, dakle dio crkve namijenjen samo oltaru i svećeniku koji vodi bogoslužje. U skromnom seoskom okružju kojem pripadaju Sitno Gornje i Dubrava neočekivani su tako veliki naponi ako nisu uvjetovani neposredno zajedničkim, utilitarnim potrebama. Mogućnost da bi i prigradeni centralni prostor bio namijenjen boravku vjernika otklanja oltarna pregrada koja ga u sve tri crkve odvaja od broda. U Sv. Luki u Sitnu Gornjem tu su još i tri stube koje naglašuju razlike u namjeni prostornih dijelova crkve.

Razlozi zašto se skromnim seoskim crkvama prigraduju svetišta tako velika da su tlocrtnom veličinom izjednačena s prostorom broda ne mogu se protumačiti kolektivnom željom župljana pa niti voljom pojedinog župnika. Njih ne objašnjava ni činjenica da svojim centralnim oblikom zaključenim kupolom upućuju na Dioklecijanov mauzolej »preobražen« u katedralnu crkvu splitske biskupije. To samo tumači porijeklo oblika, a ne i povod njegova izbora.

Čini se da je taj oblik crkvenog prostora s izduženim brodom i kupolno nadsvođenim svetištem u poljički kraj uveo biskup Nikola Ugrinović izabравši župnu crkvu svog rodnog sela Dubrave za mjesto svoje grobnice. U tu je svrhu, već spomenutih godina potkraj 16. stoljeća, prigradio brodu crkve novo svetište kružne osnove, oblikovano poput mauzoleja – ne samo Dioklecijanova, nego i onih kasnijih, građenih tijekom renesansnog razdoblja. Potom je slijedila odluka Poljičana da crkvi sv. Klementa u Sitnu Gornjem, mjestu potvrde i obnavljanja statuta Poljičke kneževine, ponove istu ideju centralnog, kupolom nadsvođenog svetišta i podignu zbornu dvoranu iznad njezina broda, da bi na taj način ostvarili mjesto u kojem prostorna povezanost sakralnoga i svjetovnih sadržaja potvrđuje temelje poretka njihova zajedništva. Namjera da se združe različite prostorne namjene i dalje razvije već u župnoj crkvi u Dubravi ostvarena »sinteza« longitudinalnog i centralnog prostora nadsvođenog kupolom, nije arhitektonski razgovijetno

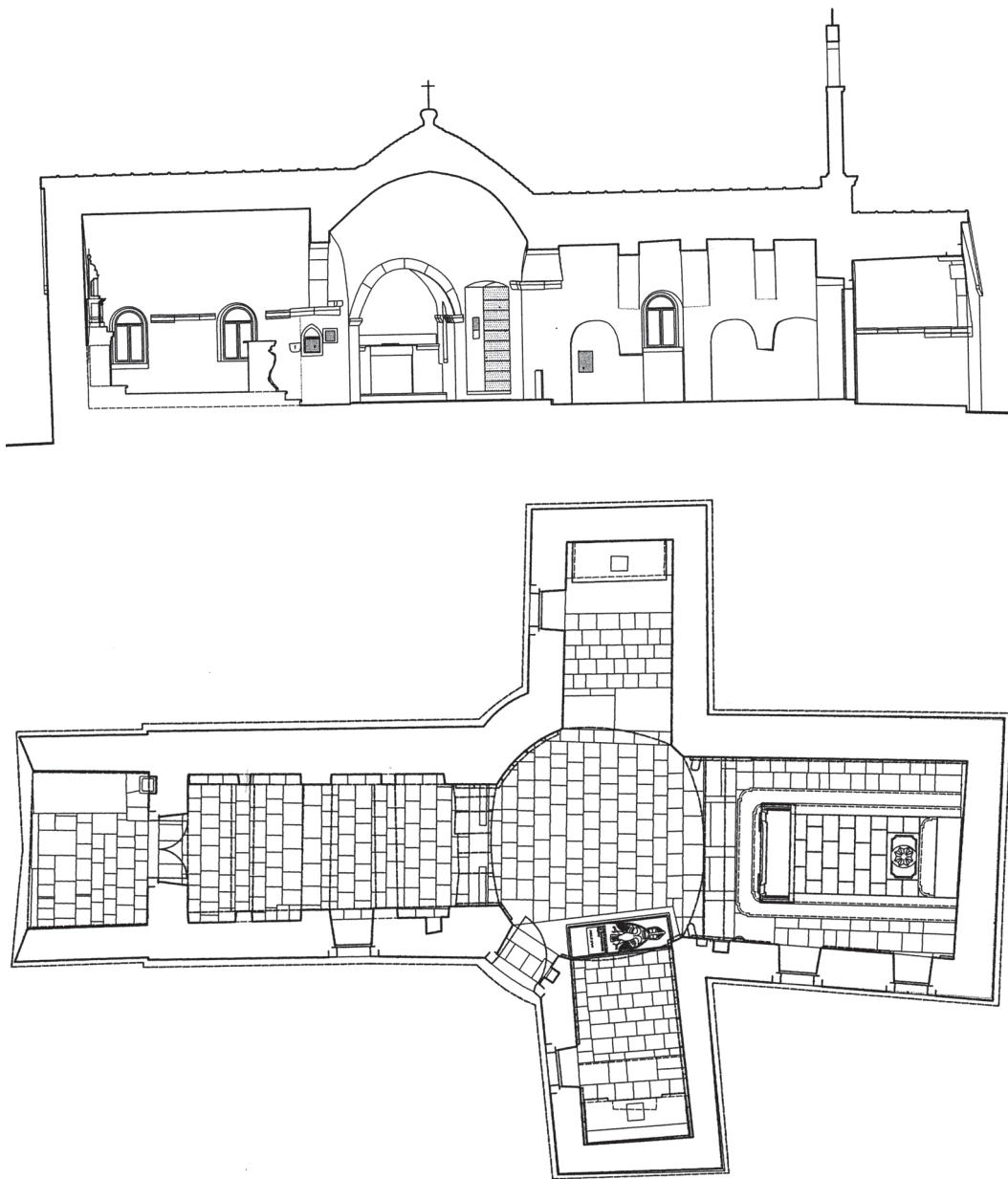
9. Dubrava, crkva sv. Luke / Dubrava, church of St. Luke

predočena zbog neriješenog prostornog odnosa i visinskih razlika između dvorane i svetišta kojem je stoga narušena i fragmentirana konstrukcija kupole. I ta je graditeljska »proizvoljnost« potaknuta biskupovom rotandom iz Dubrave, koja je također zasječena svodovima pridruženih prostorija. Ali taj nesrazmjer visina ne fragmentira izgled kupole jer ona nije vijencem odijeljena od zidova kao u crkvi sv. Klementa u Sitnu Gornjem. Ona nije vijencem označena kao zasebni element arhitektonske strukture, nego se njezina konstrukcija neposredno, »neprimjetno« nastavlja na okomite zidove, poduprta lučnim nadvojima broda i apside i potom bočno prigradenih kapela.

Arhitektonski tip u kojem uzdužni brod crkve zaključuje centralni, kupolom nadsvodeni prostor ostvario je već 1444. godine Michelozzo di Bartolomeo u firentinskoj crkvi SS. Annunziata, a to je odmah potom namjeravao i L. B. Alberti kada je pregrađivao crkvu S. Francesco u Riminiju u grobni prostor obitelji Malatesta. Nedugo potom, i Pietro Lombardo je sa crkvom S. Giobbe uveo u venecijansku arhitekturu slično rješenje – pravokutni brod

s kupolom nadsvodnim svetištem – što je ponovio prije 1500. i crkvom S. Maria dei Miracoli te potom Scarpagnino sa S. Sebastianom. Moglo bi se navesti i niz drugih primjera, crkvu S. Maria della Pace (1478 – 1483.) u Rimu. Ali sličnosti između navedenih crkava samo je u združivanju dvije samostalne prostorne jedinice, izduženog broda i kupolom nadsvodjenog zaključka pa su i podudarnosti s nadograđenom župnom crkvom u Dubravi općenite naravi. Naime, u navedenim primjerima kupola je upisana u pravokutni obris cijele građevine pa ne nadmašuje širinu broda neovisno o tome ima li brod bočne kapele ili ne. (Osim u crkvama S. Annunziata i S. Maria della Pace, gdje je kružni dio svetišta širi od broda zbog toga što ga obubljaju vijenac kapela.

Izvore koji su potaknuli biskupa Ugrinovića ne treba tražiti među velikim, u stilskom pogledu paradigmatičkim primjerima renesansne arhitekture. Jer Ugrinović je svakako poznao splitsku katedralu, njezinu osmerokutnu kupolom nadsvodenu građevinu, a jednako tako i želje i planove splitskih biskupa u kojima se razmatraju moguć-

10. Dubrava, crkva sv. Luke, tlocrt (izvor: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; snimili: N. Jakšić, H. Karara, V. Duplančić; crtala: N. Jakšić) / Dubrava, church of St. Luke, ground plan (source: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; measured drawings by: N. Jakšić, H. Karara, V. Duplančić; drawn by: N. Jakšić)

11. Dubrava, crkva sv. Luke, uzdužni presjek (izvor: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; snimili: N. Jakšić, H. Karara, V. Duplančić; crtala: N. Jakšić) / Dubrava, church of St. Luke, transverse section (source: N. Jakšić, Crkve sv. Klementa i sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi. Arhitektonsko-povijesna analiza. Magistarski rad, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003; measured drawings by: N. Jakšić, H. Karara, V. Duplančić; drawn by: N. Jakšić)

nosti njezine nadogradnje da bi se povećao prostor već u kasnom srednjem vijeku nedostatan za sve veći broj stanovnika grada Splita. Biskupske namjere potvrđuju nedavno pronađeni nacrti u Hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu koji prikazuju osmerokutni tlocrt katedrale s predloženim prigradnjama.¹¹ Zbog tornja u pročelju, katedrala bi u prijedlogu njezine nadogradnje dobila namjenu narteksa, predvorja kroz koje se pristupa u veću, projektom predlo-

ženu prigradnju. Na jednom od nacрта, na »Domo Vechio« – kako je na tlocrtu označena stara katedrala – nastavlja se izduženi pravokutni brod sa četiri para također pravokutnih kapela, zaključen jednako širokom apsidom. Sudeći po jednostavnosti i strogoj »funkcionalnosti« taj nacrt određuju načela organizacije crkvenog prostora rane protureformacije s kraja 16. stoljeća ili prvih godina 17. stoljeća, pa vjerojatno prethodi odluci biskupa de Dominisa koji na-

mjeru povećanja katedrale, ostvarenu 1612. godine, svodi samo na prigradnju kora iza glavnog oltara.

U nacrtu dogradnje staro i novo je povezano tako da se ne mijenja unutrašnji prostor i zadržava prostorna samostalnost stare katedrale, tako da je ona samo jednom stranicom osmerokutnog tijela sljubljena s nadograđenim uzdužnim brodom. U tom povezivanju uzdužnog i centralnog prostora, a da se pri tome zadržava izgled ranije izgrađenoga, mogao je biskup Ugrinović naći poticaj za združivanje svojeg mauzoleja s brodom starijim nekoliko stotina godina.

Obje crkve iz Sitna Gornjeg, u pogledu ikonografije prostora i arhitektonskog tipa, koje određuje združivanje izduženog broda i centralnog svetišta s kupolom, nastavljaju se na Ugrinovićevu pregradnju župne crkve u Dubravi. Taj poticaj »iz susjednog sela«, označen autoritetom jednog biskupa, uputio ih je da izgrade srazmjerno veliki centralni prostor, namijenjen samo svetištu. Ali u izboru njegova oblika neposredno su posegnuli za katedralnom crkvom biskupije, što pokazuje njihova jednaka osmerokutna tlocrtna osnova.

Poljičke crkve sa svetištem nadsvodenim kupolom i uzdužnim brodom zaslužuju osobito mjesto u dalmatinskoj arhitekturi. Vrlo je mali broj crkava u Dalmaciji uopće, ako izuzmemo one iz razdoblja predromanike, kojima uzdužni prostor uključuje i kupolu. Crkve tako složenog dvočlanog tijela mahom su u 17. i 18. stoljeću građene u središnjim gradovima Dalmacije, Zadru i Dubrovniku. Njihovo je tipsko podrijetlo u arhitektonskoj tradiciji velikih središta, bilo u Veneciji ili Rimu. A ovdje smo u malim poljičkim selima zagledanim u obližnji biskupijski grad i zbivanja oko njegove katedrale. Seoski se ambijent jasno pokazuje u nedostatnim mogućnostima recepcije predloška, u graditeljskoj vještini, umijeću zidanja i klesanja, izboru, mjestu i sintaksi arhitektonske plastike. Osmerokutni tlocrti kupolnih prostora su nepravilni, svodne plohe neujednačeno su povijene, zidne ravnine lome se i susreću pod različitim kutovima. Vijenci koji odjeljuju svodove od zida uski su, grubo i nerazgovijetno profilirani, pojasnice u kupolama nemaju podupirače nego se oslanjaju na razdjelni vijenac zida i svoda. Te crkve su oblikovane neostvarenim željama splitskih biskupa i grubim dlanovima pučkih graditelja.

BILJEŠKE

1 C. FSKOVIĆ u studiji *Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo*, »Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku«, 53, 1950–1951, str. 181–195 prikazuje ovu skupinu poljičkih crkava te navodi i prethodne autore koji su već upozorili na njihove veze s Dioklecijanovim mauzolejem (F. Radić, 1897. i E. Dyggve, 1933. g.).

2 Na istodobnu izgradnju svetišta i broda te širu stranicu osmerokutnog svetišta na koju se brod nastavlja već je upozorio C. FSKOVIĆ (bilj. 1), str. 183. Vidjeti također magistarski rad N. JAKŠIĆ, *Crkve sv. Klementa, sv. Luke u Sitnu Gornjem i sv. Luke u Dubravi*, Arhitektonski fakultet, Zagreb, 2003. O istoj temi je N. JAKŠIĆ objavila i *Crkva sv. Luke u Dubravi pokraj Splita*, »Prostor«, 14, Zagreb, 2006, str. 21–33. U magisteriju i potom objavljenom radu autorica uglavnom usvaja podatke i zaključke koje donosi C. Fisković, ali iznosi i nova zapažanja i provodi sustavnu analizu građevnih značajki spomenutih crkava. Međutim, da ovaj kratak tekst ne bi bio suviše opterećen bilješkama i komentarima o razlikama između prethodno objavljenih tumačenja te u ovom članku iznesenih prijedloga i pretpostavki, te se razlike navode samo kada se to čini nužnim.

3 Prema mišljenju C. Fiskovića godina upisana bosančicom mogla bi biti »datum gradnje crkve, ili su vrata vjerojatno tada umetnuta, dok će crkva biti vjerojatno ipak iz početka 16. stoljeća«. – C. FSKOVIĆ (bilj. 1), str. 183.

4 C. FSKOVIĆ (bilj. 1), str. 182.

5 C. FSKOVIĆ (bilj. 1), str.182.

6 C. Fisković smatra da je prostorija iznad broda crkve kor izgrađen »vjerojatno u 16. stoljeću«. – C. FSKOVIĆ (bilj. 1), str. 182.

7 C. FSKOVIĆ (bilj. 1), str. 184.

8 C. Fisković smatra da je kružno svetište dograćeno »...vjerojatno još za trajanja gotičkog stila u Dalmaciji, jer mu je u zidu gotičko svetohranište, ali budući da nema gotičkih rebara na kupoli, moglo bi ga se približno datirati u prvu polovicu 16. stoljeća, svakako prije 1577. godine jer je tada tu pokopan smederevski biskup.« – C. FSKOVIĆ (bilj. 1), str. 184. Dataciju u 13–14. stoljeće s oprezom predlaže N. JAKŠIĆ u: *Crkva sv. Luke u Dubravi kraj Splita*, »Prostor«, 14, Zagreb, 2006, str. 28, ali prihvaća mišljenje C. Fiskovića da »s velikom sigurnošću može se pretpostaviti da je 1577. godine središnji prostor crkve već postojao«. Natpise s nadgrobnim ploče i oltarne pregrade donosi C. FSKOVIĆ (bilj. 1), str. 184.

9 Tako zaključuje R. TOMIĆ u poglavlju Poljica i omiška okolica knjige AA. VV, Omiš i Poljica, Zagreb, 2006, str.122.

10 Takav je slijed izgradnje uspostavila N. JAKŠIĆ u magistarskoj radnji, odnosno članku *Crkva sv. Luke u Dubravi pokraj Splita* objavljenom u časopisu »Prostor«, 14, Zagreb, 2006, str. 27–29. Međutim, smatra da su rotunda i desna kapela građeni istodobno. Ako se prihvati ovaj prijedlog, teško će biti objasniti zašto je kapela stubom povišena od svetišta – rotunde, a između svetišta i broda crkve stuba je izostavljena i dijeli ih samo oltarna pregrada. Potom, zašto se zadržava/građi oltarna pregrada, ako je rotunda namijenjena puku koji sudjeluje u obredu koji se održava u kapeli. U tom slučaju – ako su rotunda i kapela građeni istodobno – ne bi li trebalo očekivati dublju apsidu rotunde, u koju bi bio smješten glavni oltar, a ne da su, prilikom obreda u

kapeli, vjernici neposredno uz menzu glavnog oltara.

11 Nacrte je našao R. Tomić, obrađujući arhivsku građu i umjetnine koje se čuvaju u Hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu. Zahvaljujem kolegi Tomiću na kopijama nacрта. Očekujući da ih objavi spominjem samo nužne podatke o nacrtima za temu ovog članka.

Summary

Vladimir Marković:

Diocletian's Mausoleum – from Bishop's Intentions to Poljica Villages

The sanctuaries in the villages of Dubrava and Sitno Gornje in the Poljica region near Split have been modeled after the Cathedral of Split, i. e., Diocletian's Mausoleum. These links have already been noticed by C. Fisković (1950/51.) and N. Jakšić (2003., 2006.), who have dated their centralized sanctuaries covered by a blind dome to the 15th – 16th century

According to this author, the sanctuary of the church of St. Luke in Dibrva is the oldest of the group. It was added to a Romanesque nave by Ugrinović, Bishop of Smederevo, who placed into that mausoleum-like space his tomb plaque dated 1577 (the side chapels are later, the left even from the 19th ct.). Among the recently discovered plans of the Cathedral of Split in Rome, there is also a drawing of a ground plan proposing an addition of a long nave. Ugrinović was certainly aware of the intentions of the Bishops of Split, and they may have served as an inspiration for his decision to build in his native village a church reminiscent of the Cathedral, albeit in a simplified, rustic form.

This inspired the addition of rather large octagonal sanctuary covered by a blind dome to the Romanesque church of St. Klement in Sitno Gornje. At the same time a room was constructed above the aisle of the church and linked by an opening to the sanctuary. According to a living tradition, the church serves as the place of confirmation of the Statue of Poljica, so that room was added most likely to accommodate the accompanying ceremonies.

The model was repeated in the 18th century in the same village, but the nave and the sanctuary were built simultaneously. The nave appears to have been vaulted only in the 19th century along with the new windows.

The Poljica churches with a longitudinal nave and a sanctuary covered by a dome deserve a special place in the architecture of Dalmatia. There are very few churches in Dalmatia, the Pre-Romanesque period being an exception, that combine a longitudinal nave with a dome. Such churches were mostly constructed in major Dalmatian cities, Zadar and Dubrovnik in the 27th and 18th century. They follow types established by major centers such as Venice or Rome. However, in the small Poljica villages we find solutions inspired by the bishop's city nearby and the events linked to its Cathedral. The rural element is clearly visible in inadequate capacity for reception, construction quality, the skills of building and stone-cutting, and the choice, place and syntax of architectural decoration.